

Svoj o svome – ondašnji karlovački tisak o karlovačkim putnicima-istraživačima Afrike i Južne Amerike druge polovine XIX. i prve polovine XX. stoljeća

SANDA KOČEVAR

Gradski muzej Karlovac, Karlovac, Republika Hrvatska

U članku je prikazano kako je lokalni tisak (*Svjetlo, Glasonoša, Sloga, Narodni glas, Karlovački glasnik*) javljao o pothvatima karlovačkih putnika-istraživača Afrike i Južne Amerike druge polovine XIX. i prve polovine XX. stoljeća – Jakova Šašela, Napoleona Lukšića, Janka Mikića te braće Mirka i Steve Seljana. Analizira razloge ondašnjeg tiska za objavljivanje vijesti o putnicima-istraživačima, sadržaj objavljenog te iznosi problem pouzdanosti i korištenja tadašnjeg tiska kao izvora u svjetlu komparativnih činjenica.

Ključne riječi: Karlovac, lokalni tisak, Jakov Šašel, Napoleon Lukšić, Janko Mikić, Mirko i Stevo Seljan.

Uvod

Neosporna je činjenica da su upravo Karlovčani, ako je suditi prema broju putnika-istraživača iz samoga grada, dali najveći doprinos u istraživanjima nepoznatih područja Afrike i Južne Amerike u drugoj polovini XIX. i prvoj polovini XX. stoljeća, što je neobično budući da se radi o gradu u unutrašnjosti. Štoviše, i u suvremenoj javnosti najpoznatiji hrvatski istraživač Afrike, Požežanin Dragutin Lerman, kreće put Afrike upravo iz Karlovca.¹

Stari grad Karlovac (unutar šestokrake tvrđave kojoj je 1763. pripojeno tzv. predgrađe) krajem 1880. grad je koji broji 5 824 civilna stanovnika na površini od samo 7,92 km².²

Gospodarski uzlet koji je grad doživio tijekom druge polovine XVIII. i u XIX. stoljeću uslijed trgovine žitom, hrastovinom i duhanom³ stagnira nakon

¹ "Lerman, Dragutin", *Karlovački leksikon* (dalje: *KL*), Zagreb 2008., 356.-357.

² Marija VRBETIĆ, Agneza SZABO, *Karlovac na razmeđu stoljeća 1880-1914*, Zagreb 1989., 3.

³ Đuro ZATEZALO, "Kupa kao plovni put u XVIII i XIX stoljeću", *Karlovac – radovi i građa*

izgradnje željezničkih prometnica između 1862. i 1873. godine.⁴ Nesigurnost u vezi s materijalnom egzistencijom dovodi i do velike mobilnosti stanovništva, prije svega do njegova povećanog iseljavanja. Zadnjih desetljeća XIX. stoljeća postotak odsutnog stanovništva iznosi oko 4-5%, od čega se 40% stanovnika nalazi u inozemstvu, uglavnom u Americi. No kako je Karlovac oduvijek bio raskršće putova bilo prema Jadranu ili prema sjeveru, tako je i sama struktura gradskog stanovništva raznolika. Marija Vrbetić i Agneza Szabo donose podatak da krajem XIX. stoljeća polovina karlovačkog stanovništva nije bila iz Karlovca, od čega je 11% stranaca bilo iz ostalih zemalja Austro-Ugarske Monarhije.⁵

Postojeća literatura spominje niz Karlovčana svjetskih putnika tijekom druge polovine XIX. i početkom XX. stoljeća,⁶ no u ovom prikazu posvetit ćemo pozornost samo onima koje spominje ondašnji karlovački tisak, suvremen spomenutim istraživačima (1863.–1936.), a to su Jakov Šašel, Napoleon Lukšić, Janko Mikić te braća Mirko i Stevo Seljan.

Možemo ih podijeliti u tri skupine. Jakov Šašel (1832.–1903.), i po godinama najstariji od spomenute petorke, putovao je Afrikom (Egipat i Sudan) dok ostali još nisu ni bili rođeni, rođaci Janko Mikić (1856.–1897.) i Napoleon Lukšić (1863.–1883.) zajedno su s Dragutinom Lermanom početkom 1880-ih istraživali Kongo, a Mirko (1871.–1913.) i Stevo (1875.–1936.) Seljan istraživali su na prijelazu stoljeća Etiopiju, a od 1903. Južnu Ameriku.

U spomenutom razdoblju u Karlovcu izlaze brojne tiskovine namijenjene raznolikoj ciljanoj publici, s različitim koncepcijama, političkim opredjeljenjima i dugotrajnošću.⁷ Ne ulazeći u koncepciju i političko opredjeljenje bilo koje od njih, analizirat ćemo samo one koje spominju navedene putnike-istraživače, i to kroz tri postavke: razloge tiskovine za objavljivanje vijesti o putnicima-istraživačima, sadržaj objavljenog i naposljetku njihovu pouzdanost kao izvora u svjetlu komparativnih činjenica.

Medijsko praćenje karlovačkih putnika-istraživača Afrike i Južne Amerike u drugoj polovini XIX. i prvoj polovini XX. stoljeća

Najviše vijesti o spomenutim karlovačkim putnicima-istraživačima donosi jedno od najznačajnijih karlovačkih glasila – *Svjetlo*, koje je pokrenuto 1884. kao tjednik, a kao tjednik i polutjednik izlazi do 1919. godine. Ustrajno se borilo za probitak gradskih i općedruštvenih vrijednosti, a tijekom svog izla-

iz dalje i bliže prošlosti, Zbornik 2, gl. ur. Đ. Zatezalo, Karlovac 1970., 7.-104.

⁴ Igor KARAMAN, "Ekonomske i socijalne prilike u gradu Karlovcu u doba razvitka građanskokapitalističkih odnosa", *Karlovac 1579-1979*, gl. ur. Đ. Zatezalo, Karlovac 1979., 155.-175.

⁵ M. VRBETIĆ, A. SZABO, *n. dj.*, 4.

⁶ Zvonimir KELER, "Život i rad braće Mirka i Steve Seljana", *Karlovac – radovi i građa iz dalje i bliže prošlosti*, Zbornik 2, 359.-465.

⁷ Za detaljniji uvid vidi M. VRBETIĆ, "Novinstvo u Karlovcu 1841-1941.", *Karlovac 1579-1979*, 303.-328.

ženja zbog cenzure je mijenjalo ime u *Sloga* (1886.–1888. i 1910.–1919.) te *Glasonoša* (od 1905. do 1909. godine). U njemu aktivno djeluje novinar, publicist i pisac Dušan Lopašić, pravaš, starčevićanac koji je “često u oštroj, ali i konstruktivnoj oporbi prema drukčijim opredjeljenjima i njihovim glasilima (posebice s *Narodnim glasom* i *Karlovcem*)”⁸.

Osvrte na putnike-istraživače nalazimo i u tjedniku *Narodni glas*, koji izlazi u razdoblju od 1906. do 1914. kao glasilo Hrvatsko-srpske koalicije i 1919.–1923. kao list koji zastupa centralističko-monarhističke stavove, a napada sve političke protivnike, osobito Stranku prava,⁹ te u *Karlovačkom glasniku*, koji kao tjednik izlazi s prekidima od 1932. do 1941. godine.¹⁰

Jakov Šašel (Jakob Schaschel) bio je slovenski puškar, jedan od doseljenika u Karlovac (1857.) koji se redovito izostavljao u popisima i literaturi koja se bavi Karlovčanima svjetskim putnicima. Razlog tome vjerojatno leži u činjenici da se radi o Slovincu, koji je doduše proveo gotovo pola stoljeća u Karlovcu, ali koga ni tadašnji lokalni tisak ne doživljava Karlovčaninom.

Šašel je rođen 25. srpnja 1832. u blizini Ferlacha u Koruškoj, centra lovačkog puškarstva XIX. stoljeća, u obitelji puškara. I sam je izučio za puškara te se nakon obaveznog “vandrovanja”¹¹ 1853. pridružio misiji Ignacija Knoblechera u Africi – po Egiptu i Sudanu¹² – no zbog loših uvjeta puta i života vratio se u Europu već u prvoj polovini 1854. godine. Godine 1857. dolazi iz slovenskog Novog Mesta u Karlovac, gdje otvara puškarski obrt koji je vodio do svoje smrti 1903. godine. Osim puškarstvom bavio se i graverstvom, slikarstvom i unapređivanjem obrta u gradu.¹³

⁸ “Svjetlo”, *KL*, 543.

⁹ “Narodni glas”, *KL*, 416.

¹⁰ “Karlovački glasnik”, *KL*, 298.

¹¹ Od prvih godina šestog desetljeća XVIII. stoljeća glavna osobina naukovanja kalfi bilo je njihovo putovanje po obrtničkim mjestima Monarhije i Europe, tzv. vandrovanje, prema njemačkom *wandern*, “putovati pješke, lutati”. Damir MATANOVIĆ, “Brodski svjetski putnici kroz svijet barijera – mali prinos komparativnom proučavanju brodske povijesti”, *Scrinia Slavonica*, 5/2005., 162.-173.

¹² Katolički misionar Knoblecher (1819.–1858.) nakon studija u Rimu izabran je od strane Ureda za širenje vjere (Propaganda Fide) za misiju u Afriku, gdje je od 1846. postojao apostolski vikarijat za središnju Afriku sa sjedištem u Khartoumu. Nakon smrti vođe misije, poljskog isusovca Maximiliana Rylla, Knoblecher je 1851. postao provikar. Uloga misije bilo je širenje katoličke vjere među domaćim stanovništvom i osnivanje misionarskih postaja u južnom Sudanu. Tako je 1852. utemeljio među narodom Bari postaju Gondokoro, a 1854. postaju Sv. Križ među narodom Dinka. Tijekom desetogodišnjeg boravka u Sudanu uz širenje vjere istaknuo se i kao prvi bijelac koji je došao gotovo do 3° sjeverne zemljopisne širine. Osim toga dao je doprinos lingvističkim i etnografskim istraživanjima naroda Bari i Dinka te izradio nacрте Nila uz pomoć mjernih instrumenata koje mu je nabavilo Geografsko društvo iz Beča, a njegove znanstvene zapise hvalio je i njemački prirodoslovac Alfred Edmund Brehm (1829.–1894.), koji ga je u Africi i posjetio. Marko FRELIH, “Afrika, ki odhaja in se vrača: dr. Ignacij Knoblehar – katoliški misionar v južnem Sudanu in raziskovalec reke Nil” (<http://www.etno-muzej.si/files/article/Frelih.pdf>).

¹³ Vidi Sanda KOČEVAR, “Prilog za biografiju Jakova Šašela (1832-1903)”, *Jakov Šašel (1832-1903)*, gl. ur. S. Kočevár, Karlovac 2008., 6.-13.

No ono po čemu je Šašel zanimljiv u kontekstu karlovačkih istraživača upravo je njegovo putovanje po Africi s Knoblecherovom misijom koje je opisao u svojevrsnom dnevniku, rukopisnoj knjizi ilustriranoj s 34 vlastita kolorirana crteža *Bilder aus dem Oriente aufgenommen während einer Reise nach Aegypten, Nubien, Sudan in den Jahren 1853. und 1854 (Slike s Orijenta nastale tijekom jednog putovanja u Egipat, Nubiju i Sudan tijekom 1853. i 1854. godine)*.¹⁴ Kako je dnevnik uobičen 1863., dakle 10 godina nakon samog putovanja, vjerojatno na temelju bilježaka, sjećanja, ali i objavljenih članaka koji su između 1849. i 1860. izlazili u slovenskom časopisu *Zgodnja Danica – katoliški cerkveni list*, odnosno 6 godina nakon Šašellova dolaska u Karlovac, uvrstili smo ga u ovaj pregled. Štoviše, sa Šašelim pričama o Africi očito su bili upoznati i njegovi sugrađani, upitno je da li putem javnih predavanja ili usmenom predajom među prijateljima, o čemu potvrdu nalazimo i u novopokrenutom *Svjetlu*.¹⁵ Feljton pod nazivom “Chartum” izlazio je u nastavcima prvoga godišta od broja 29 do 34 (6. travnja – 24. travnja 1884.) i opisivao Khartoum i trgovinu robljem, gotovo doslovce donoseći dijelove njegova dnevnika.¹⁶ U Šašelu nekrologu spominje se: “U mladosti bio je među riedkimi, možda među prvimi Europljani, koji su proputovali najtamniji dio Afrike, za onda tajnoviti Sudan.”¹⁷

Nije isključeno da su uz tadašnju putopisnu literaturu i Šašelope priče,¹⁸ njegov dnevnik i crteži utjecali na dvojicu karlovačkih mladića – rođake Napoleona Lukšića i Janka Mikića,¹⁹ koji su svoju želju za pustolovinom utajili pridruživanjem ekspediciji Henryja Mortona Stanleyja.

Naime kad je Društvo za istraživanje unutrašnjosti Konga (*Comité d'études du Haut Congo*) sa središtem u Bruxellesu raspisalo poziv za dobrovoljce, Napoleon Lukšić (rođen 16. travnja 1863.), bivši pitomac C. i kr. pomorske akademije u Rijeci, sin poznatog karlovačkog trgovca Petra Lukšića,²⁰ na nagovor i uz preporuku grofa Artura Nugenta, vlastelina Kaštela i gospodara starog grada Dubovca, a preko majora Dragutina Dobnera Dottendorfa, posrednika i agenta spomenutog Društva, prijavio se²¹ jer je “žudan da kao član Stanley-eve

¹⁴ Knjiga je u vlasništvu Gradskog muzeja Karlovac, inv. oznaka GMK-KP-460, i objavljena je kao dvojezično (njemačko/hrvatsko) izdanje Gradskog muzeja Karlovac 2003. povodom 100-godišnjice Šašelope smrti i 140-godišnjice nastanka putopisa.

¹⁵ *Svjetlo* objavljuje njegove poslovne oglase, ali prati i njegov profesionalni napredak i društveni angažman.

¹⁶ “Chartum”, *Svjetlo* (Karlovac), br. 29, 6. IV. 1884., 1.

¹⁷ “Jakov Šašel”, *Svjetlo*, br. 14, 5. IV. 1903., 3.-4.

¹⁸ Lukšići i Šašeli živjeli su u istoj ulici u karlovačkoj Zvijezdi.

¹⁹ Radi se o nećacima poznatog Karlovčanina Janka Modrušana, osnivača Prvog hrvatskog pjevačkog društva “Zora”.

²⁰ U obitelji Lukšić nalazimo brojne istaknute Karlovčane, među njima i putnike i istraživače Napoleonove stričeve Alberta i Melkiora. Vidi “Lukšić, Albert”, *KL*, 366.; “Lukšić, Melkior”, *KL*, 366.-367.

²¹ Z. KELER, *n. dj.*, 203.-217.

expedicije upozna daleki svijet te da pripomogne u zabitne krajeve ljudskoga roda unieti trakove prosvjete”.²²

Početkom studenoga 1882. Lukšić s ekspedicijom kreće brodom *Hark a Way* preko Vlissingena, Phalmoutta i Cadisa na Atlantik do Kanarskih otoka, a zatim put Konga. No već nakon nekoliko mjeseci, točnije 18. ožujka 1883., Lukšić je preminuo “na žestokoj bolesti zadobljenoj u onih krajevih”.²³ Kako je bio školovan na pomorskoj akademiji i vičan pomorskim vještinama, u kratko vrijeme svoga boravka u Africi postao je zapovjednikom prvog parobroda na rijeci Kongo i upraviteljem naseobine Manjungo.²⁴ S obzirom na kratkotrajnost njegova angažmana u Africi – a od navedenog tiska *Svjetlo* počinje izlaziti tek iduće, 1884. godine – Lukšićev je doprinos u otkrivanju Konga marginaliziran u tisku.²⁵

Svjetlo ga spominje među onima koji su 1883. umrli u Karlovcu ili su nekada u njemu živjeli: “Napoleon Lukšić, član Stanley-expedicije u Kongo, umro u nepunu godinu u Manjangi u Srednjoj Africi.”²⁶ Uzgred ga spominje u članku pod nazivom “Kongo”,²⁷ gdje je više pozornosti posvećeno njegovu suistraživaču Janku Mikiću. Neobično je da o Napoelonu Lukšiću ne piše ni njegov stric Melkior Lukšić, koji nasuprot tome donosi biografiju Janka Mikića i podatak o Mikićevim predmetima donesenima iz Afrike koje on, Melkior Lukšić, kao predsjednik muzealnog odbora daruje za gradski muzej Karlovca u osnivanju.²⁸

Janko Mikić sin je karlovačkog trgovca Pavla Mikića, rođen 28. lipnja 1856. godine. Završio je Trgovačku akademiju u Grazu, radio kao knjigovođa u Bakru, a kao c. i kr. poručnik u pričuvni sudjelovao je u okupaciji Bosne i Hercegovine. Nakon vojne službe vodio je trgovačko poduzeće u Kostajnici, a potom se vratio u Karlovac.

Mjesec dana nakon Lukšića i Lermana, s pismom preporuke Artura Nugenta za belgijskog kralja Leopolda, u Bruxelles putuje Lukšićev rođak Janko

²² “Napoleon Lukšić”, *Obzor* (Zagreb), br. 133, 12. VI. 1883., 3.

²³ *Isto*. U Gradskom muzeju Karlovac čuva se u Zbirci dokumenata osmrtnica Napoleona Lukšića, inv. oznaka GMK-10753. Prema Keleru, Lukšić je počinio samoubojstvo. Z. KELER, *n. dj.*, 204.

²⁴ “Lukšić, Napoleon”, *KL*, 367.

²⁵ S Lukšićem u Bruxelles putuje i Požežanin Dragutin Lerman (1863.–1918.), koji je prije svog odlaska u Afriku službovao kod karlovačkog trgovca Franje Bendekovića. Lerman je u više navrata boravio u Africi, a obavljao je dužnost generalnog komesara belgijske vlade za istočni Kongo. “Lerman, Dragutin”, *KL*, 356.-357.

²⁶ “Naši pokojnici”, *Svjetlo*, br. 3, 6. I. 1884., 3.

²⁷ “Napoleon Lukšić plati životom taj put, te umre, kako se to već oglasilo u novinah, lanjske godine u Manjangi, mjestu, koje spada pod Kongo.” “Kongo”, *Svjetlo*, br. 48, 12. VI. 1884., 1.

²⁸ “Nekoliko predmeta poklonio je gospodinu Melkioru Lukšiću, a ovaj ih dobrohotno odstupio našem gradskom muzeju, gdje su izloženi.” “Gradski muzej. (Uspomeni Janka Mikića od Bojkamena)”, *Narodni glas* (Karlovac), br. 50, 12. XII. 1912., 2. Članak “Gradski muzej”, *Narodni glas*, br. 44, 31. X. 1912., 2., donosi podatak o “većem broju predmeta i slika, koji sjećaju na prvog Karlovačana afričkog istraživaoca pok. Janka Mikića od Bojkamena”.

Mikić²⁹ te iz Liverpoola odlazi u Kongo, gdje u Bomi, nakon šest tjedana putovanja, sustiže Lukšića i Lermana.³⁰

Mikićeva uloga u ekspediciji bila je prilično značajna zahvaljujući njegovu vojnom obrazovanju, vještini u crtanju karata i poznavanju 6 jezika.³¹ Nakon povratka iz Afrike neko vrijeme boravi u Karlovcu, pa odlazi u Ameriku, gdje radi kao crtač na željeznici, ali umire u psihijatrijskoj ustanovi u Austinu (Teksas) 1897., na svoj 41. rođendan.³²

Najmlađi, ali i najpoznatiji i najeksponiraniji među karlovačkim putnicima-istraživačima braća su Mirko (r. 5. travnja 1871.) i Stevo (r. 19. kolovoza 1875.) Seljan.

Iako se o braći Seljan mnogo pisalo,³³ do danas je zapravo ostalo na razini nagađanja što ih je to, osim unutarnje želje za avanturom, potaklo na putovanja – je li se radilo o pričama Šašela, upoznatosti s djelom Mikića i Lermana...

Ono što nije sporno jest da je Mirko bio onaj koji je utjecao na mlađeg brata Stevu i po povratku iz Pariza nagovorio ga da krenu pješice na put oko svijeta. Početkom 1899. krenuli su u Afriku, gdje su u Etiopiji u službi cara Menelika II., uz počasti, bili do 1902. godine. Godine 1903. kreću u Južnu Ameriku, gdje su poduzeli niz geomorfoloških, klimatoloških, antropogeografskih i etnografskih istraživačkih ekspedicija, a tijekom jedne od njih 1913. Mirko u nerazjašnjenim okolnostima smrtno stradava.³⁴ Nakon Mirkove smrti Stevo još neko vrijeme putuje američkim državama, a zatim se nastanjuje u Brazilu, gdje umire 7. lipnja 1936. godine.³⁵

Prvo pitanje koje se nameće je kako su braća Seljan danas poznata cjelokupnoj hrvatskoj javnosti, dok za Šašela, Lukšića i Mikića znaju tek i rijetki Karlovčani, iako je vremenski raspon između njihovih aktivnosti vrlo kratak.³⁶ Odgovor leži u ulozi medija, odnosno ondašnjeg tiska. Već se tada potvrdilo

²⁹ *Svjetlo* ispravno navodi da su Mikić i Lukšić bratunci – “sinovi dviju sestara”. “Kongo”, *Svjetlo*, br. 48, 12. VI. 1884., 1. Prema matičnim knjigama, Mikićeva je majka Emiliana Modrušan rođ. 1836., a Lukšićeva Ema Modrušan rođ. 1840. godine. Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Zbirka matičnih knjiga (dalje: ZB.MK) župe Sv. Trojstvo KA R 1821-1857 M-348.

³⁰ “Gradski muzej. (Uspomeni Janka Mikića od Bojkamena)”, *Narodni glas*, br. 50, 12. XII. 1912., 2.; Z. KELER, *n. dj.*, 204.

³¹ O Mikićevoj ulozi mapiranja dotad nepoznatih područja Konga vidi Mirela SLUKAN ALTIĆ, “Janko Mikic – Croatian cartographer in the service of Henry Morton Stanley” (http://www.icahistcarto.org/PDF/Slukan-Altic_Mirela_Janko_Mikic_Croatian_Mapmaker.pdf).

³² “Mikić, Janko”, *KL*, 396.

³³ Vidi Z. KELER, *n. dj.*, 359.-465.; Aleksandra LAZAREVIĆ, *Život i djelo braće Seljan*, Zagreb 1977.; ISTA, *Braća Seljan: na crnom i zelenom kontinentu*, Zagreb 1991.; Zlatko MILKOVIĆ, *Braća Seljani*, Zagreb, 1940.; Rudolf STROHAL, *Grad Karlovac opisan i orisan*, Karlovac 1906.

³⁴ U neistraženim dijelovima tropskih prašuma Perua Mirko traži put kojim bi se povezalopacificčko primorje i peruansko visočje s porječjem rijeke Amazone i istočnim nizinskim dijelom Perua. “Seljan, Mirko i Stevo”, *KL*, 515.-516.

³⁵ *Isto*.

³⁶ Šašel je u Africi 1853.–1854., Lukšić 1882.–1883., Mikić 1883.–1886., Seljani 1899.–1902. godine.

ono čemu danas svjedočimo u ekstremnim razmjerima – ako nije zabilježeno u medijima, nije se dogodilo. Vidjet ćemo da je uloga medija postajala sve važnija i da je bilo iznimno bitno imati dobar odnos s medijima, što je zanimljivo i sa sociološkog aspekta.

Za razliku od Šašela, koji objavljuje nekoliko crtica s putovanja “nagovoren od više prijatelja”,³⁷ ili Lukšića i Mikića, o čijim zaslugama o otkrivanju unutrašnjosti Konga *Svjetlo* ponosno javlja jer se radi upravo o Karlovčanima – “Nas je uz učenjački interes nukao i drugi neki povod...”³⁸ – braća Seljan, posebice Mirko, znali su vješto koristiti tisak.

Naime Seljani su ti koji se samoinicijativno javljaju karlovačkom tisku, bilo pismima bilo dopisnicama u kojima obavještavaju o svojim kretanjima, ali i namjerama. Mirko je energičniji i prodorniji u nastupima, drži predavanja, dok je Stevo zadužen za lobiranje kod potencijalnih investitora, posebice za ekspedicije u Južnoj Americi.³⁹

Mirko tijekom svog putovanja pješice iz Petrograda u Pariz piše *Svjetlu* u nekoliko navrata o svojim uspjesima. Očito mu je stalo da se o njegovim pothvatima zna u rodnom gradu, iako napominje da je osnovni interes pronošnje časti hrvatskog imena,⁴⁰ no nije isključena niti osobna promocija, što je vidljivo iz idućeg članka: “Karlovčanin g. Mirko Seljan, koji je kako smo to nedavno javili, pošao pješke iz Petrograda u Pariz, piše nam odanle: ‘Za sto sam dana stigao u Pariz, *time sam pobio sve rekorde, te se mogu punim pravom nazivati ‘champion of globe trotter’*. U Parizu primili su me Slaveni, koji ovdje živu, osobito Rusi i Česi, upravo divno. U London ću krenuti 6. o. mj., pa onda natrag u Bordeaux, te kroz Švicarsku, preko Cislajtanije u Hrvatsku. *Povod i uzrok mojih putovanja jedino je moja dobra volja. Tuj nema nikakove oklade, niti sam to poduzeo za volju materijalnog dobitka, već jedino za čast hrvatskoga imena.*’ – G. Seljan doći će ovamo u svoj rodni grad, pa bi vrlo liepo bilo, da ovdje priredi bar jedno predavanje o svojem putovanju.”⁴¹ Nije isključeno ni eventualno skupljanje sredstava za putovanje jer “[...] Naš je zemljak ovaj put poduzeo bez ikakvih sredstava, te drži predavanje, kako bi čime imao putovati”⁴²

Čini se ipak da motivacija *Svjetla* u detaljnom praćenju Mirkovih pothvata, javljanja o datumima njegova povratka u Karlovac te njegovim poslovnim namjerama⁴³ nije drugačija od one o javljanju o Lukšićevim i Mikićevim uspje-

³⁷ “Chartum”, *Svjetlo*, br. 29, 6. IV. 1884., 1.

³⁸ “Kongo”, *Svjetlo*, br. 48, 12. VI. 1884., 1.

³⁹ A. LAZAREVIĆ, *Braća Seljan*.

⁴⁰ I u Mikićevu slučaju ističe se pronošnje časti domovine: “[...] nadhrvavši sve zaprieke, osvietla sebi i hrvatskomu narodu lice u stranom svijetu.” “Kongo”, *Svjetlo*, br. 48, 12. VI. 1884., 1.

⁴¹ “Champion of globe trotter”, *Svjetlo*, br. 46, 13. XI. 1898., 3. (Kurzivom istaknula autorica).

⁴² “Pješice iz Petrograda u Pariz”, *Svjetlo*, br. 36, 4. IX. 1898., 3.

⁴³ “Gosp. Mirko Seljan, koji je stekao svjetski rekord, pješke došavši iz Petrograda u Pariz, stići će naskoro u svoj rodni grad, gdje kani prirediti predavanja. G. Seljan namjeran je izdati putopis ‘Petrograd – Pariz.’” *Svjetlo*, br. 2, 8. I. 1899., 3.

sima, a to je ponos na sugrađane, jer se neprestance ističe Mirkova zavijačnost. Štoviše, mnogo je hvalospjeva o njegovim uspjesima ne samo u sportskom smislu nego i o predavanjima i koncertima te produkciji brzog crtanja, a očekuje da će ga proporcionalno europskom uspjehu dočekati i pozdraviti i sugrađani. “Karlovčanin gosp. Mirko Seljan priredjuje u nedjelju 15. o. mj. predavanje o svom putu iz Petrograda u Paris. On je priredjivao za vrijeme svog putovanja predavanja, kao i koncerte na guslah, te se producirao u brzorisnjaju na prvih europskih pozornicah sa najboljim uspjehom. Hrvatsko biciklističko društvo ‘Napred’ u Karlovcu dobilo je od njega sportsku originalnu knjigu sa podpisi inozemnih klubova. Pošto je g. Seljan prvi hrvatski champion of globe trotter, kao Karlovčanin, priredjuje poslje svršena puta prvo predavanje u rodnom si gradu. G. Seljan nada se, da će naši vrijedni sugrađani što mnogobrojnijim posjetom dokazati, da znadu cijeniti njegovo nastojanje, kojim je hrvatsko ime pronio u sportskom svijetu. Predavanja su vrlo karakturnična,⁴⁴ a bave se najviše ruskimi prilikami. Kako čujemo, poći će g. Seljan na put oko svijeta za 18 mjeseci pješice iz Karlovca. Predavanje će prirediti u ‘Zorin-domu’ – Mi smo vidjeli knjigu priznanicu u g. Seljana, te smo se osvjedočili, da je postigao vrlo liepi uspjeh i u najvećih gradovih kao u Berlinu, Bruselju i Parizu, a u Petrogradu izstakao se kao prvi trajni trkač, gdje je pobijedio nekoga glasovitoga njemačkog trkača.”⁴⁵

No usprkos promociji u *Svjetlu* predavanje je bilo neuspješno. Iako se na temelju izvornih podataka ne može pouzdano tvrditi zašto, moguće je da razlozi leže u tome što su uspjesi na početku njegove karijere popraćeni samo lokalno, za razliku od kasnijih uspjeha u Africi, kada postaje poznat i izvan granica rodnoga grada.

Svjetlo zamjera Seljanu da je podcijenio publiku i da se nije pripremio. “Predavanje, što ga je priredio g. Mirko Seljan u ‘Zorin-domu’, nije kod nas našlo povoljna odziva. Dvorana bijaše prazna. Savjetovali bismo g. Seljanu, da se za inteligentno občinstvo, kao što je karlovačko pripravi i da čita, a ne, da se zanese na puko pamćenje.”⁴⁶

Bez obzira na neuspjeh predavanja *Svjetlo* nastavlja pratiti put Mirka i Steve na njihovu putu oko svijeta te prenosi i podatke o njima iz drugih novina. “Braća Seljan prošli su ovih dana pješke na put oko svijeta. Krenuše iz Karlovca put Rieke. Kako javlja ‘Hrv. Sloga’ kane na Sušaku prirediti zabavu i predavanje.”⁴⁷

Tijekom putovanja po Africi nastavlja se *modus operandi* prema tisku koji je Mirko razvio, a to je da javnost o njihovim pothvatima doznaje bilo preko Seljanovih pisama članovima njihove obitelji, koji onda pisma prosljeđuju

⁴⁴ Radi li se o tiskarskoj grešci te je trebalo stajati “vrlo karakteristična”, ili o isticanju “karakterističnosti” ruskih prilika?

⁴⁵ *Svjetlo*, br. 3, 15. I. 1899., 3.

⁴⁶ *Svjetlo*, br. 4, 22. I. 1899., 3.

⁴⁷ *Svjetlo*, br. 6, 5. II. 1899., 4.

uredništvu, bilo izravnim javljanjem pismima i dopisnicama uredniku *Svjetla*. Tako jednom prilikom *Svjetlo* donosi: "Iz pisma, što su ga pisali bratu Dragutinu, donosimo nekoliko izvadaka, koji će zanimati domaće čitatelje."⁴⁸ Drugom prilikom kaže: "Naš je urednik dobio od braće Seljan dopisnicu iz Adena pa se nadamo, da će nam se opet skoro javiti."⁴⁹ ili "Braća Stevo i Mirko Seljan poslali su ove dane pismeni pozdrav od 28. siječnja o. g. našem uredniku iz Adis Abeba, u Etiopiji u kojem se ljubavljaju sjećaju i rodnoga si grada i domovine hrvatske."⁵⁰ i "Braća Mirko i Stevo Seljan, koji već nekoliko godina borave u Abesiniji u službi kralja Menelika, sjetili su se pred Novu godinu i našeg urednika, pa mu iz Djibouti poslali čestitiku."⁵¹

Nakon njihova uspješnog boravka u Africi, gdje su postali upravitelji južnih etiopskih pokrajina od rijeke Omo do jezera Turkana (oko 50 000 km²) i dobili najviša odlikovanja cara Menelika II., za Seljane se zainteresirao i hrvatski tisak, ne samo onaj lokalnog karaktera: "I ostale hrvatske novine naročito 'Novi list' donesoše ovih dana oduljih i kraćih izvještaja o boravku naših zemljaka u centralnoj Africi."⁵²

Ipak, *Svjetlo* im ostaje najvjerniji medijski pratitelj te prati i njihov povratak u Europu i Karlovac – "Kako se glasa, kane se naši zemljaci vratiti u domovinu. Braća Seljani boravili su tri godine u Etiopiji, pa će oko 10. ili 12. o. mj. stići u Napulj, a odanle će preko Rima i Milana u Švicarsku i Belgiju te će koncem veljače o. g. doći u domovinu."⁵³ – te njihov osobni život: "Gosp. Mirko Seljan, afrički putnik i guverner jedne pokrajine u Abesiniji, vjenčao se je 30. pr. mj. u Briselju sa gđjom Ivanom pl. Lay, posjednicom. Gosp. Mirko Seljan, kako čujemo, ostaje u Europi kao abesinski generalni konzul u Briselju. Njegov brat g. Stevo Seljan vratio se opet u Abesiniju."⁵⁴

Kada 1902. Mirko dolazi u Karlovac,⁵⁵ *Svjetlo* u nekoliko navrata⁵⁶ najavljuje njegovo predavanje u "Zorin-domu", pozivajući se na berlinski časopis *Deutsche Warte* koji "hvali ta predavanja, da su ne samo zanimiva za učenjake, već i za svakoga pojedinoga i poučna, jer se skioptikonom⁵⁷ prikazuju slike iz

⁴⁸ *Svjetlo*, br. 1, 7. I. 1901., 4.

⁴⁹ "Braća Seljan na putu oko svijeta", *Svjetlo*, br. 24, 11. VI. 1899., 3.

⁵⁰ *Svjetlo*, br. 11, 17. III. 1901., 3.

⁵¹ *Svjetlo*, br. 2, 12. I. 1902., 4.

⁵² *Svjetlo*, br. 11, 17. III. 1901., 3.

⁵³ *Svjetlo*, br. 2, 12. I. 1902., 4.

⁵⁴ *Svjetlo*, br. 19, 11. V. 1902., 4.

⁵⁵ "Gosp. Mirko Seljan, bivši zapovjednik pokrajine u Abesiniji, stigao je ovih dana s obitelji u posjete k svojoj porodici u rodni si grad Karlovac, gdje će ostati mjesec dana." *Svjetlo*, br. 32, 10. VIII. 1902., 4.

⁵⁶ *Svjetlo*, br. 39, 28. IX. 1902., 4., br. 40, 5. X. 1902., 3.-4.

⁵⁷ Skioptikon je optički aparat za prikazivanje uvećanih slika u mraku pred velikim brojem gledalaca.

centralne Afrike”.⁵⁸ Ujedno donosi i program predavanja,⁵⁹ napominjući da će predavanje biti u dobrotvorne svrhe, iako nije istaknuto tko će biti korisnik prihoda.⁶⁰ Predavanje je naposljetku održano 18. listopada 1902. i *Svjetlo* o tome izvještava u brojevima 42 i 43.⁶¹ Štute bilješke o održanom predavanju u suprotnosti su s dotadašnjim praćenjem Seljanovih aktivnosti, iako iz broja 43 možemo vidjeti da je Mirko “pokazao mnogo primjeraka srednjo-afričke nošnje”, a predavanje je popratio “mnogobrojnim skioptikon-slikama”, ali je, za razliku od onog predavanja u siječnju 1899., po povratku iz Pariza, ovo bilo uspješno i prilično dugo trajalo jer “do komersa nije došlo radi odmakla vremena”.⁶²

Nakon uspješnog Mirkova predavanja u karlovačkom “Zorin-domu” i krajem prosinca iste godine u Zagrebu,⁶³ dogovora s *Prosvjetom* o objavljivanju njihovih putopisa te darivanja muzeja – “sbirka braće Seljan iz Abesinije sada je popunjena i uredjena u hrvatskom muzeju u Zagrebu”⁶⁴ – njihovo izravno obraćanje karlovačkom tisku prestaje jer se njihov, većinom Mirkov, trud zapravo isplatio: svrha je postignuta – dobili su pozornost cjelokupne hrvatske javnosti.

Daljnje aktivnosti braće Seljan – njihova južnoamerička putovanja – prati hrvatski tisak.⁶⁵ Dobro utvrđen princip rada nije napušten: hrvatski tisak o njima doznaje preko pisama članovima obitelji⁶⁶ ili izravnim javljanjem urednicima, dok lokalni karlovački tisak prenosi vijesti iz latinskoameričkih novina kao što su *Sloboda* (Antofogasta),⁶⁷ *Zajednica* (Rosario St. Fe),⁶⁸ *El Comercio* (Lima)⁶⁹ ili iz domaćih poput *Narodnih novina*⁷⁰ ili *Jutarnjeg lista*.⁷¹

Članci u karlovačkom tisku uglavnom prepričavaju doživljaje ili dojmove s putovanja, kao u slučaju Šašelova feljtona o Khartoumu ili Seljanovih putovanja

⁵⁸ *Svjetlo*, br. 40, 5. X. 1902., 3.-4.

⁵⁹ *Isto*.

⁶⁰ Za pretpostaviti je da su upravo Seljani bili korisnici prikupljenih sredstava ako znamo da je Mirko na taj način financirao svoje putovanje od Petrograda do Pariza. “Pješice iz Petrograda u Pariz”, *Svjetlo*, br. 36, 4. IX. 1898., 3.

⁶¹ *Svjetlo*, br. 42, 19. X. 1902., 4., br. 43, 26. X. 1902., 4.

⁶² *Isto*.

⁶³ “Predavanja. Gosp. Mirko Seljan, afrički putnik držao je neki dan u Zagrebu na poziv ‘Merakura’ predavanje. Kako javljaju iz Zagreba, kani ‘Prosvjeta’ donasati putopisa iz pera g. Seljana.” *Svjetlo*, br. 51, 23. XII. 1902., 6.

⁶⁴ *Svjetlo*, br. 21, 14. VI. 1903., 4.

⁶⁵ Tijekom 1902., 1903., 1904., 1905., 1907., 1908. i 1909. izlaze njihovi putopisi u *Prosvjeti*. Članke još nalazimo u *Agramer Tagblattu*, *Obzoru*, *Bjelovarskom tjedniku*, *Jutarnjem listu*, *Novostima*, *Malim novinama*...

⁶⁶ U Etnografskom muzeju u Zagrebu sačuvan je dio prepiske s članovima obitelji, ali i s prof. Franjom Bučarom te Narodnim muzejom u Zagrebu.

⁶⁷ “Hrvati u južnoj Americi”, *Glasonoša* (Karlovac), br. 4, 29. I. 1906., 4.

⁶⁸ “Iz Amerike. Braća Seljani nastradali?”, *Narodni glas*, br. 38, 18. IX. 1913., 3.

⁶⁹ “+ Mirko Seljan”, *Sloga* (Karlovac), br. 48, 30. XI. 1913., 2.

⁷⁰ “Propast ekspedicije braće Seljan”, *Sloga*, br. 14, 12. IV. 1914., 1.-2., br. 15, 19. IV. 1914., 1.-2.

⁷¹ “Umro Stevo Seljan”, *Karlovački glasnik* (Karlovac), br. 31, 1. VIII. 1936., 3.

po Europi⁷² i Africi⁷³, prate njihovo kretanje i najavljuju predavanja ili javljaju o njihovim zaslugama, poput Mikićevih u izradi karte Konga objavljene po dr. J. Chavanneu,⁷⁴ ili darovanju predmeta za muzej,⁷⁵ ili namjerama, odnosno zaslugama Seljanovih u Južnoj Americi.⁷⁶

⁷² “Što se Niemaca tiče, preživio sam najneugodnijih dana – nema bo na celom svijetu škrtinga, ni negostoljubivijega naroda od Prusa. Da te sam Bog od njih oslobodi!” “Pješice iz Petrograda u Pariz”, *Svjetlo*, br. 36, 4. IX. 1898., 3.

⁷³ “U pismu se najprije opisuje put iz Aleksandrije do Zailaba, englezke nasebine, pa onda se nastavlja doslovno: Tu sada nastaju poteškoće dostići Abisiniju, djeli nas od nje pustinja od 600 kilometara, koju treba prijeći. I sa novcem veoma teško, a kako mi bez novca – gotovo nemoguće! Nu što sve ne uradi energija i željezna volja. Sa predavanjem i našom glasbom, zaslužili smo toliko, da nam je bilo moguće kupiti dvie puške i najmiti devu, da nam nosi hranu i robu, uzeli smo crnca, da nam bude provodičem na putu. Dva bielca i jedan crnac, a na kraju gdje vlada geslo: ‘Smrt svim bielim!’, jer su u ono doba u ovom kraju bili crnci zavadjeni s Francuzi. Svi u Djubutiju i Zilabu govorahu nam, da ne idemo, jer nas čeka propast. Nakon 15 dana puta, skopčana sa velikimi poteškoćama, gdje ima sva sila lavova, leoparda i hijena, stigli smo do prve abisinske postaje Gildesa. Tu izpalismo puške u počast Abisiniji, tako da je to običaj. Glavar mjesta liepo nas je primio. Iz gildese krenusmo u Harar, mjesto i prijestolnica Makonena. Ovdje ima nekoliko Europejaca, – Franceza i Armenaca – koji nas zajedno sa Abesinci liepo primiše. U Hararu sretosmo se sa ekspedicijom komandira Marchand, koji se je iz Fašode vraćao u Djibuti. S njim smo se upoznali, te je potpisao svoje ime u našu knjigu nam na uspomenu, a tako i kapetan Baratieri. Nakon pet dana boravka uhvatila nas afrikanška groznica tako, da smo mislili, da nećemo živi ostati, nu hvala njegi Evropejaca ozdravismo. U Hararu smo kupili jednog osla, da nam nosi prtljagu. Ovaj put bio je mnogo laglji nego kroz somalsku pustinju, nu kako smo bili oslabili od groznice, trebalo je 30 danah, dok smo došli do Adis Abbe. – Ovdje podjosmo do g. Ilka, Švicara, prvoga ministra Menelikova. Ilk nas je gostoljubivo primio i predstavio Meneliku u carskom dvoru. Menelik je impozantna osoba. Dvor mu je uredjen na evropejsku. Abisinci su kršćani, pravoslavni, njihove su žene krasne. Tu smo se upoznali s grofom Leontijevom, koji je kao osnivač anonimnoga društva za sve provincije aequatorijalne, sklopio sa Menelikom ugovor na 5 godina. Menelik ga je imenovao gouverneurom svih aequatrijalnih pokrajina. Mi smo htjeli krenuti u Masovu i Tigre, ali nismo mogli radi kiše. Tada nas je pozvao grof Leontijev kao dobrovoljce u svoju ekspediciju. Ona sastoji od 500 abisinskih vojnika pod vodstvom Rusa, kapetana Šodevera i 500 Senegalaca pod vodstvom kapetana LeMaria, onda imadu pomoćnika Sebinjona, liečnika Kahna i šest Kozaka te ja [Stevo, op. a.] i brat Mirko. Za tim opisuje put do provincije grofove Uba, pa do najopasnije točke Omo, gdje su se pobili sa ratobornim pučanstvom zvanim Tšaukala. Mirko je ranjen u tom boju u rame. Tu smo oteli oko 10.000 ovaca i koza, oko 5000 govoda i 500 komada slonove kosti. Kapetan LeMari pošao je sa 600 ljudi u Co-Victorija-Lac, englezki posjed. Pošli su putem, kojim još nisu išli Europejci. Mirko i ja ostadesmo u provinciji Aequatorial. Učinili smo ugovor na 2 godine, Mirko kao podgouverneur, ja kao zamjenik. Mirko 600 franaka, a ja 400 franaka mjesečno. Naša je zadaća upravljati zemljom, priredjivati velike love na slonove i ratovati diljem Omo po svoj centralnoj Africi. – Omo – lak Rudolf i Stefanija do Viktorije. Život nije siguran, ali srdce je junačko itd.” “Karlovčani podguverneri u Africi”, *Svjetlo*, br. 1, 7. I. 1901., 4.

⁷⁴ “G. Mikić obašao je do 2 000 kilometara, počam od Rudolfovog grada u Bomu, pa u Stevanievile, t. j. obašao je skoro sav poznati dio tog kraja Konga. Ova dva grada Rudolfovo i Stefanijin krstio je sam g. Mikić, koj u celom poduzeću uživa velike simpatije i uvažnja.” “Kongo”, *Svjetlo*, br. 48, 12. VI. 1884., 1. Vjerojatno se radi o karti u boji bečkog kartografa Josefa Chavannea (1846.–1902.), vel. 51 cm x 76 cm, u mjerilu 1 : 5 000 000, pod nazivom *Central-Afrika nach den Neuesten Forschungen*, koja se čuva u Kongresnoj knjižnici u Washingtonu pod signaturom G8631.S121881.C4TIL.

⁷⁵ “Iz Konga donio je Mikić veću zbirku zanimljivih urođeničkih predmeta (više kipova poganskih bogova, fetiša, slonovih zubova, reljefno izrezanih urođeničkih sjekira, strjelica, glazbala, itd.)” “Gradski muzej. (Uspomeni Janka Mikića od Bojkamena)”, *Narodni glas*, br. 50, 12. XII. 1912., 2.

⁷⁶ “Već prije javili smo bili, kako naši vriedni iztraživači braća Mirko i Stevo Seljan i dr. F. Pammer namjeravaju odkriti izvor rieke Xingú u Braziliji, koja se izlieva uz Amazonku, gdje

Isto tako objavljuju podatke iz njihova privatnog života, kao u slučaju ženidbe Mirka Seljana.⁷⁷ Ostale podatke o članovima obitelji možemo saznati posredno – npr. da Seljani imaju brata Dragutina kojem pišu 1901.,⁷⁸ da im je majka Vicencija živa 1913.,⁷⁹ odnosno da su Lukšić i Mikić “dva mlada Hrvata, dva Karlovčana i inteligentna dva sina dviju vrloštovanih kuća”,⁸⁰ da je Mikiću otac umro prije 1897.,⁸¹ da ima sestru koja živi u Beču s podatkom o dnevniku i inicijativom za gradski muzej.⁸²

Novinski članci tako se pokazuju kao višeslojni izvori korisni u sagledavanju značaja i uloge osoba u kontekstu određenih događanja. Istodobno se ne smije zanemariti problem njihove pouzdanosti.

Problemi pouzdanosti tiska kao izvora

U današnje vrijeme, posebice u manjim sredinama, kada se historiografijom nerijetko bave lokalni entuzijasti bez ikakva poznavanja i uvažavanja struke i profesionalnosti, koji ujedno predstavljaju i stručni autoritet u zajednici, nužno je upozoriti da svakom pisanom izvoru, posebice tisku, treba pristupiti s oprezom.

Pokazat ćemo da je korištenje tiska kao izvora podataka nesigurnije što je vremenski odmak od događaja veći i ako se članak temelji isključivo na autorovu sjećanju. Oslanjanje na takve podatke bez kritičkog sagledavanja u svjetlu komparativne provjere svih dostupnih podataka dovodi do nekritičkog korištenja istih i iskrivljavanja slike o osobama i događajima.

---

sada vladaju divlji ljudi, divlje zvijeri i opasne bolesti. Evo nas opet, da javimo, kako oni sklopiše nagodbu dne 29. srpnja u gradu Cuyabá, države Matto Grasso, republike Brazilija... Ovim junačkim djelom izražavajuće društvo doprinieti će mnogo znanosti, a kako da od nagrade brazilijanske vlade budu imali znatne koristi, jer tu može biti naslagâ srebra, zlata i drugo, a da narečemo velikog bogatstva u blagu i ostalo.” “Hrvati u južnoj Americi”, *Glasonoša*, br. 4, 29. I. 1906., 4. “Kako je već svoj hrvatskoj javnosti poznato braća Seljani poduzeli su ovu ekspediciju ne samo u znanstvene svrhe, nego da ujedno istraže i prouče tlo, gdje bi se naš hrvatski narod mogao u većem broju naseliti, da tako okupljen u hrvatskim kolonijama ne bude izgubljen za Hrvatsku. Ujedno su braća Seljani nastojali pronaći put da spoje Tih i Atlantski ocean i to pomoću rijeke Amazonke i njenih pritoka, koji izvire u visokom peruanskom gorju.” “Iz Amerike. Braća Seljani nastradali?”, *Narodni glas*, br. 38, 18. IX. 1913., 3.

⁷⁷ *Svjetlo*, br. 19, 11. V. 1902., 4.

⁷⁸ *Svjetlo*, br. 1, 7. I. 1901., 4.

⁷⁹ “O braći Seljanima”, *Narodni glas*, br. 39, 25. IX. 1913., 2.

⁸⁰ “Kongo”, *Svjetlo*, br. 48, 12. VI. 1884., 1.

⁸¹ “+ Janko L. Mikić”, *Svjetlo*, br. 32, 8. VIII. 1897., 3.

⁸² “Ova zemljovidna karta, kao i sam dnevnik nalazi se i danas kod Mikićeve sestre u Beču (Bilo bi zaista poželjno, kad bi se gradska općina zainteresovala, da zemljovid i dnevnik pribavi za gradski muzej, gdje bi bio najsigurnije sačuvan potomstvu, a obogatio sam muzej, a naročito zbirku Mikićeve).” “Gradski muzej. (Uspomeni Janka Mikića od Bojkamena)”, *Narodni glas*, br. 50, 12. XII. 1912., 2. U matičnim knjigama nalazimo Mikićeve sestru Mariju Katarinu, rođenu 9. studenoga 1854. godine. HDA, ZB.MK župe Sv. Trojstvo KA R 1821-1857 M-348.

Iako i u slučaju braće Seljan imamo takav primjer – kada *Karlovački glasnik* povodom smrti Steve Seljana, pouzdajući se u sjećanje starih Karlovčana, donosi pogrešnu godinu njihova zajedničkog odlaska u Južnu Ameriku, ne spominjući zajednički boravak u Africi⁸³ – na primjeru Janka Mikića pokazat ćemo kakvi se neočekivani problemi mogu javiti u takvom slučaju.

U Mikićeovu slučaju razlikuju se podaci o godini rođenja i smrti, samom polasku na put,⁸⁴ dužini boravka u Africi, povratku u Europu, dužini boravka u Karlovcu i godini odlaska u Ameriku.

Najveći problem predstavlja biografija Janka Mikića iz pera Melkiora Lukšića pod naslovom “Uspomeni Janka Mikića od Bojkamena” u *Narodnom glasu*, koja je pisana 1912., dakle dvadesetak godina nakon najznačajnijih događaja vezanih uz Mikićevo afričko putovanje, ali i petnaest godina nakon Mikićeve smrti, bez oslanjanja na bilo kakve pisane izvore, nego jedino na Lukšićevo sjećanje.⁸⁵ Tako se navodi da se Mikić rodio 1855., a umro 1887., iako Strohal 1906. donosi točan datum njegova rođenja i smrti.⁸⁶ Prema arhivskim podacima, Janko Jakov Mikić kršten je 30. lipnja 1856., odnosno dva dana nakon rođenja.⁸⁷ U tisku pronalazimo i obavijest o njegovoj smrti: “Janko L. Mikić, sin pok. Paje Mikića, karlovačkog trgovca, umro je 28. lipnja u Austinu Texas (Sjeverna Amerika) u 41. godini. Pokojnik bio je i na Kongu, te nakon častna ondašnjega službovanja ode u Ameriku, gdje se posvetio željezničkoj struci, nu naskoro ga shrva teška duševna bolest.”⁸⁸

Što se tiče polaska u Afriku, Strohal navodi pogrešnu godinu – 1881.,⁸⁹ dok je prema vjerodostojnijem napisu iz *Svjetla* iz 1884. “počeo svoje putovanje po Kongu g. 1883., pa se je ljetos, da obavi neke poslove, za to poduzeće navrnio u Evropu, te odlučio posjetit i rodbinu si ovdje u Karlovcu. Nu, kratko vrieme, što mu ga dopust opredielio, nedade mu u Karlovac, već ga zadrži u Ljubljani, gdje je za čas vidio majku i sestru si.”⁹⁰

Već u prethodnoj rečenici otvara se novo pitanje – kada je došao u posjet u Europu? *Svjetlo* je u tom slučaju vjerodostojni izvor jer ne govori o događaju s

⁸³ “Poznato je nama starijim Karlovčanima, da je Stevu Seljana njegov brat Mirko, nakon povratka iz Abisinije, nagovorio da podje s njime u svijet. Oni dvojica 1901. godine ostaviše svoju domovinu i svoj rodni grad, te krenuše u Srednju i Južnu Ameriku, gdje su se uglavnom na svojim putovanjima bavili raznim znanstvenim i geografskim istraživanjima.” “Umro Stevo Seljan”, *Karlovački glasnik*, br. 31, 1. VIII. 1936., 3. (Kurzivom istaknula autorica).

⁸⁴ *Narodni glas* navodi: “Dobivši od grofa Alberta Nugenta, vlastelina u Kaštelu preporučeno pismo na belgijskog kralja, otputi se blegijskom kralju.” “Gradski muzej. (Uspomeni Janka Mikića od Bojkamena)”, *Narodni glas*, br. 50, 12. XII. 1912., 2. Istraživanja su pokazala da se ipak radi o Arturu Nugentu. Z. KELER, *n. dj.*, 205.

⁸⁵ “Gradski muzej. (Uspomeni Janka Mikića od Bojkamena)”, *Narodni glas*, br. 50, 12. XII. 1912., 2.

⁸⁶ R. STROHAL, *n. dj.*, 391.-393.

⁸⁷ HDA, ZB.MK župe Dubovac KA R 1834-1857 M-62.

⁸⁸ “+ Janko L. Mikić”, *Svjetlo*, br. 32, 8. VIII. 1897., 3.

⁸⁹ R. STROHAL, *n. dj.*, 391.-393.

⁹⁰ “Kongo”, *Svjetlo*, br. 48, 12. VI. 1884., 1. *Svjetlo* javlja o početku 1883. jer je Mikić i stigao mjesec dana nakon Lukšića i Lermana, dakle polovinom siječnja 1883. godine.

vremenske distance, nego “[...] se je ljetos, [...] navrnio u Evropu”⁹¹ I *Narodni glas* slaže se da je 1884. Mikić u Europi, no susret s majkom i sestrom u Ljubljani nije morao biti poznat autoru članka, odnosno mogao je biti i zaboravljen jer je od tada do trenutka pisanja članka prošlo 28 godina, dok je oporavak na Madeiri ostao zabilježen i kod Strohalo.⁹² “Nepovoljni klimatski odnošaji, naporan istraživački život, kukavna hrana, vječita borba sa urođenicima, divljom zvjeradi – sve to uništi zdravlje Mikićevo. Zbog toga bude i god. 1884. poslan na Madeiru na oporavak. Kada se je Mikić oporavio, otputova u Bruselj, gdje izvijesti kralja o svom dosadašnjem radu i uspjesima.”⁹³

Koliko je na poslijetku trajao Mikićev boravak u Africi? Strohal javlja da je Mikić u Africi proboravio pune četiri godine.⁹⁴ *Karlovački leksikon* u Mikićevim se biografskim podacima očito oslonio na podatke iz *Narodnog glasa* iz 1912. te navodi da se krajem 1882. pridružio Stanleyjevoj ekspediciji, da je u Africi boravio tri i pol godine, nakon čega se vratio u Karlovac, gdje ostaje godinu i pol.⁹⁵

“Primivši za svoj trud najljepše priznanje,⁹⁶ povrati se još iste godine [1884., op. a.] u Rudolfstadt, gdje ostade do god. 1886. Iste godine dobi dopust, te se vrati u Evropu, u svoju milu domovinu, u svoj rodni Karlovac.”⁹⁷ Keler, koji se u svom radu oslanjao na arhivske izvore, posebice na dnevnik Dragutina Lermana, navodi da se Mikić vraća u Europu zajedno s Lermanom brodom *Biafra* 6. kolovoza 1885. i duže vrijeme ostaje u Bruxellesu. Sporno je upravo vrijeme koje provodi u Bruxellesu do povratka u Karlovac, odnosno gdje je Mikić bio u razdoblju od 1886. do 1888. godine. Koliko je vjerojatno da je u Karlovac došao tek nakon primitka odlikovanja za zasluge belgijskog kralja 30. siječnja 1888.,⁹⁸ što bi posredno proizlazilo i iz Strohalova teksta “Oporaviv se, krenu u jeseni godine 1890. u Ameriku u Houston u Texasu”,⁹⁹ ako prije navodi da je u Karlovcu ostao godinu i pol? Je li moguće da se toliko fizički promijenio da se u razdoblju od 1886. do 1888. nije uspio oporaviti, jer Strohal javlja da su ga pri povratku u Karlovac jedva prepoznali? “Ovamo je prispio sasna slomljen tako, da ga jedva prepoznaše njegovi najbliži rođaci. Izgubio je vlasi i obrve, a brada mu se znatno preradi.”¹⁰⁰

⁹¹ Isto.

⁹² Strohal navodi da je zbog žute groznice čak dva puta boravio na Madeiri na oporavku. R. STROHAL, *n. dj.*, 391.-393.

⁹³ “Gradski muzej. (Uspomeni Janka Mikića od Bojkamena)”, *Narodni glas*, br. 50, 12. XII. 1912., 2.

⁹⁴ R. STROHAL, *n. dj.*, 391.-393.

⁹⁵ “Mikić, Janko”, *KL*, 396.

⁹⁶ Kako je *Narodni glas* nepouzdan u preciziranju događaja, upitno je o kojem se odlikovanju radi.

⁹⁷ “Gradski muzej. (Uspomeni Janka Mikića od Bojkamena)”, *Narodni glas*, br. 50, 12. XII. 1912., 2.

⁹⁸ M. SLUKAN ALTIĆ, *n. dj.*

⁹⁹ R. STROHAL, *n. dj.*

¹⁰⁰ Isto, 391.

Iz prethodnih navoda javlja se i novi problem: koliko je Mikić ostao u Karlovcu i kad je otišao u Ameriku? Vidjeli smo da Strohal navodi da je nakon godinu i pol boravka u Karlovcu u jesen 1890. krenuo put Amerike. Prema *Narodnom glasu*: “U Karlovcu proveo je Mikić cijelu godinu dana kod svojih roditelja. Ali mir i odmor nije prijaio njegovom neumornom duhu. Kucao je na više strana u domovini da nađe prikladnu zaslužbu, ali nije uspio. Htjede se povratiti na Kongo, ali ga od te nakane jedva odvratila vruća želja majčina.¹⁰¹ Ipak se godine 1887. ukrca na brod, te ode put Amerike, ne bi li ga tamo bolja sreća poslužila.”¹⁰²

Rekonstruirajući sve izložene činjenice na temelju literature i dostupnih izvora, a posebice onodobnog karlovačkog tiska, možemo utvrditi da je Mikić u prvoj polovini 1884. bio na oporavku na Madeiri te se susreo s majkom i sestrom u Ljubljani. Iz Bruxellesa se vratio u Rudolfstadt, koji napušta u kolovozu 1885., te se prije listopada 1886. vraća u Karlovac. Njemu naime pripisujemo autorstvo podliska u *Slozi* iz listopada 1886., o pogrebnim običajima u Kongu, pisanog u prvom licu jednine iz pera svjedoka,¹⁰³ budući da znamo da je donio “veću zbirku zanimljivih urođeničkih predmeta”¹⁰⁴ za Narodni muzej u Zagrebu. U drugoj polovini 1887. vjerojatno odlazi za Bruxelles, gdje u siječnju 1888. prima prije navedeno odlikovanje i nastavlja put za Ameriku, gdje umire 1897. godine.

Zaključak

Suvremeno doba pokazuje da je upitna pouzdanost informacija koje donosi tisak. Primjer karlovačkih putnika-istraživača Afrike i Južne Amerike druge polovine XIX. i prve polovine XX. stoljeća ukazuje da se to događalo i u XIX. i početkom XX. stoljeća. Štoviše, nije se radilo o prijelomnim događajima i istaknutim osobama tadašnjeg javnog života grada i države, nego o kratkom vremenskom isječku karlovačke kulturne povijesti koji ni na koji način nije promijenio tijek lokalne povijesti. Danas su spomenuti karlovački putnici-istraživači neizostavni dio povijesti (ne samo lokalne!), a u njihovoj valorizaciji treba upozoriti na kompleksnost problema korištenja tiska kao izvora podataka.

Općenito, tisak se može i mora uzeti u obzir kao relevantan izvor podataka, ali uz sadržaj treba preispitati njegovu pouzdanost – koji su razlozi za objavljivanje vijesti, tko je autor članka (suvremenik događaja ili osobe), s kojim motivom piše o događaju i osobi (ako je rođak, postavlja se i pitanje objektivnosti),

¹⁰¹ Za pretpostaviti je da se spremao za drugu Lermanovu ekspediciju u Kongo.

¹⁰² “Gradski muzej. (Uspomeni Janka Mikića od Bojkamena)”, *Narodni glas*, br. 50, 12. XII. 1912., 2.

¹⁰³ “Sa Konga”, *Sloga*, br. 3, 10. X. 1886., 3.

¹⁰⁴ “Gradski muzej. (Uspomeni Janka Mikića od Bojkamena)”, *Narodni glas*, br. 50, 12. XII. 1912., 2.

kakvim podacima raspolaže i iz kojih izvora (oslanja li se isključivo na svoje sjećanje, pričanja ostalih sugrađana ili pisane izvore) te koliko je vremena proteklo od stvarnog događaja do trenutka pisanja – te se mora nužno kritički sagledati u svjetlu komparativnih podataka svih dostupnih izvora te literature, a sve to radi stvaranja objektivne slike o pojedincima i događanjima.

Analizirajući sadržaj objavljenih vijesti/članaka o putnicima-istraživačima, ali i razloge, odnosno motivaciju tiska za isto, dolazi se do zanimljive spoznaje i sa sociološkog stanovišta – da su tijekom relativno kratkog razdoblja i sami ljudi postali svjesni uloge i važnosti tiska u vlastitoj promociji, skupljanju novčanih sredstava i popularizaciji vlastitih pothvata.

SUMMARY

ABOUT ONE'S OWN – THE NEWSPAPERS OF KARLOVAC ON THE TRAVELLERS/RESEARCHERS FROM KARLOVAC TO AFRICA AND SOUTH AMERICA IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AND THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

This article examines how local newspapers (*Svjetlo*, *Glasonoša*, *Sloga*, *Narodni glas*, and *Karlovački glasnik*) reported on the adventures of travellers/researchers from Karlovac to Africa and South America in the second half of the 19th century and the first half of the 20th – Jakov Šašel, Napoleon Lukšić, Janko Mikić and the brothers Mirko and Stevo Seljan. It analyzes the reasons the press of the time published information about these travellers/researchers, the content of the information published, and it looks at the issue of the credibility and use of the press of this period as a source for comparative analysis of facts.

Key words: Karlovac, local press, Jakov Šašel, Napoleon Lukšić, Janko Mikić, Mirko and Stevo Seljan